

Selçuklular Devrinde Kent İskânı ve Mahalleler

Ahmet AKŞİT¹

Özet

Bu çalışmada Selçuklu devri mahalleleri ve kent iskânına dair bazı hususlar ele alınmıştır. Mahallelerin kuruluşu, gelişimi, sayısı, nüfusu, sosyoekonomik özellikleri, etnik ve dini durumu, yöneticileri ve donanımı araştırmanın alt başlıklarını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, Şehir, Mahalle

City Settlement and Districts during Seljuk Empire

Abstract

In this paper, some respects of city settlement and districts in Seljuk time have been studied. The structure of the districts, their development, amount in number, population, socio-economic features, ethnic and religious positions, administrators and facilities all constitute subheadings.

Keywords: Seljuks, City, Neighborhood

¹ Niğde Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Niğde-TÜRKİYE
E-posta: aaksit@nigde.edu.tr

Mahallelerin Kuruluşu

Mahalle birbirini tanıyan ve bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu olan kişilerin yaşadığı yer veya aynı mescidde ibadet eden cemaatin, aileleri ile birlikte ikamet ettikleri kesimdir². Bu tanımda da belirtildiği üzere mahalleler *cami/mescid* ve *tekke/zaviye* gibi dinî ve sosyal yapıların çevresinde kurulmuştu. Türkler, Anadolu'nun fethinden sonra Bizans'tan devraldıkları şehirlerde, ilk olarak, bir gayrimüslim mabedini mescide çevirmek³ suretiyle bu yapıların çevresindeki meskenlere yerleşmişlerdi. Fethi sembolize ettikleri için *fatih*, *fetih* ve *fethiye* olarak adlandırılan⁴ bu yapılar Bizans şehirlerinin İslamlaşmasını ifade ediyordu⁵. Aksarayî Sinop'un Pervâne Muineddin tarafından ikinci kez fethini anlatırken, “*İncil sesinin yerini Kur'an sesi aldı. Çanın sesi kesildi. İslam kelimesinin yüce işareti olan ezan sesi, tam bir yayılma gösterdi*”⁶ demektedir. Amasya'daki bir mahallenin Osmanlılar devrinde hem *Fethiye Mahallesi* hem de *Mescid-i Kilisa Mahallesi*⁷ olarak adlandırılması kiliselerden çevrilen yapılar ile iskân arasındaki ilişkiyi karakterize etmektedir. İlk devir Osmanlı fetihlerini anlatan Neşri de bu durumu “*kilisalarını mesciditdiler ve hâli kalan evlerin müslimanlar mesken idindiler ve içlerine girüb rahat oldular*”⁸ şeklinde ifade etmiştir. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere hemen her şehirde daha önce bir gayrimüslim mabedi iken, mescid veya camiye çevrilmiş bir yapıya rastlamak mümkündür. Kiliselerin çevrilmesinden sonra birçok mescid inşa edilmiştir. Konya'daki *Bakırcı Yusuf*⁹, Kırşehir'deki *Hacı Musa*¹⁰, Malatya'daki *Seyfeddin Sungur*¹¹, Sivas'taki *Hoca Zeki*¹², Ereğli'deki

² Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, IV (1984), s.69

³ İzzeddin Keykavus Sinop'un fethinden (1214) hemen sonra bir kiliseyi camiye çevirtmişti (İbn Bibi, *El-Evamirü'l-Ala'iyehi'l-Umuri'l-Ala'iyehi*, (çev. Mürsel Öztürk), I, Ankara 1996, s.175; Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Ankara 1997, s.34).

⁴ Tuncer Baykara, “Ulu Camii. Selçuklu Şehrinde İskânı Belirleyen Bir Kaynak Olarak”, *Bellekten*, LX / 227 (1996), s.35-37

⁵ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (çev. Erol Üyepazarıcı), İstanbul 2000, s.208

⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000, s.63

⁷ Ahmet Şimşirgil, “XVI. Yüzyılda Amasya Şehri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XI (1996), s.87

⁸ Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ (Neşri Tarihi)*, C.I, yay. Faik Reşit Unat-Mehmet A. Köymen, Ankara 1987, s.201

⁹ Osman Turan, “Selçuk Devri Vakfiyeleri I-Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı”, *Bellekten*, XI / 42 (1947), s.221

¹⁰ Ahmet Temir, *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara 1989, s.113, 119

¹¹ Osman Turan, *TürkiyeSelçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara 1988, s.50

¹² Sadi Bayram-A. H. Karabacak, “Sahib Ata Fahrü'd-din Ali'nin Konya İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, XIII (1981), s.56

*Budak*¹³, Kayseri'deki *Külahduzlar*¹⁴ ve *Debbağlar*¹⁵ Mahallesi'nde bir meşid bulunmaktaydı.

Mahallelerin kuruluşunda etkili olan diğer yapı ise tekke ve zaviyelerdi¹⁶. Ana hatlarıyla tarif etmek gerekirse, içinde herhangi bir tarikata mensup dervişlerin yaşadığı, gelip geçen yolcuların misafir edildiği¹⁷ bu yapılar kırsalda köylerin¹⁸, şehirlerde ise mahallelerin kurulmasına yol açmaktaydı. Kayseri'deki Debbağlar Mahallesi'nde Ahilere ait bir zaviye bulunmaktaydı¹⁹. Eflâkî'nin rivayetinden²⁰ Konya'daki Ahilerin de Hanikah-ı Ziya'nın çevresinde ikamet ettikleri anlaşılmaktadır. Devrin kaynaklarında geçmemekle diğer şehirlerdeki her Ahi tekkesinin de bir mahalleye tekabül etmesi kuvvetle muhtemeldir. Ahi zaviyeleri gibi Kalenderhânelerin çevresinde de mahalleler teşekkül etmişti. Osmanlı belgelerinden anlaşıldığına göre, Kayseri²¹ ve Konya'da şehrin dışında yer alan birer Kalenderhâne Mahallesi bulunmaktaydı²². Kırşehir'deki Şeyh Hemedani'nin²³ evleri de tekke ve zaviye etrafında kurulan bir mahalleye işaret etmektedir.

¹³ Refet Yinanç, "Sivas Abideleri ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, XXII (1991), s.20

¹⁴ Mikail Bayram, *Şeyh Evhadü'd-Din Hâmid El-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi*, İstanbul 2005, s.213

¹⁵ Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Zamanımıza Kadar Gelememiş Olan Bazı Mühim Tarihi Binalar", *IX. Türk Tarih Kongresi (21-25 Eylül 1981)*, C.II, Ankara 1988, s.717

¹⁶ Doğan Kuban, "Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", *Vakıflar Dergisi*, VII (1968), s.60

¹⁷ Ahmet Yaşar Ocak, "Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, XII (1978), s.248

¹⁸ Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I. İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, II (1942),s.279-386

¹⁹ Mikail Bayram, *Şeyh Evhadü'd-Din Hâmid El-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi*, İstanbul 2005, s.213

²⁰ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı) C.II, İstanbul 1987, s.133-135

²¹ M. Tayyib Gökbilgin, "XVI. Asır Başlarında Kayseri Şehri ve Livası", 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Z. V. Toğan'a Armağan*, İstanbul 1950-1955, s.96; Kayseri'deki Kalenderhâne Mahallesi bugünkü Sahabiye Mahallesi'nin bir bölümüne tekabül etmekteydi. Yakın zamanlara kadar şahıslar tarafından ev olarak kullanılan ve etrafındaki evlerle birlikte yıkılan Kalenderhâne, 14 x 10 m. ebadında iki bölümden ibaret bir yapıydı (Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Tekke ve Tarikatlar", *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri 2001, s.360).

²² Konya'daki Kalenderhâne Musalla Mezarlığı'nın yakınlarında idi (İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi*, Konya 1964, s.146, 248, 375).

²³ Temir, *Cacaoglu Vakfiyesi*, s.145

Sur Dışı İskân ve Mahalleler

Selçuklu şehirleri bir iç kale ile şehrin bütününe kuşatan surlardan oluşuyordu. Bugün kapalı ve açık kent şeklinde tanımlanan²⁴ şehirlerden bir bölümü bütün ortaçağ boyunca kapalı kent olarak kalırken²⁵, bir bölümü de XII. asrın ortalarından itibaren sur dışına taşarak açık kent haline gelmişlerdir. Cami ve mescid gibi yapılardan Türklerin ilk olarak şehirlerin merkezine yerleştikleri anlaşılmaktadır. İnciciyan XVIII. yüzyıl Kayseri'si ile ilgili bilgiler verirken İç Kale'de ikamet eden 15-20 hanenin Türklerden ibaret olduğunu bildirmektedir²⁶. İnciciyan'ın tespitleri yanında İç Kale'deki mescid de ilk olarak merkeze yerleşildiğini göstermektedir. Selçuklular zamanında *Mescid-i Kale*²⁷, Osmanlılar devrinde *Mescid-i Ahmedek*²⁸ bugün ise *Fatih Cami* olarak bilinen bu mescid de bu durumu teyid etmektedir²⁹. Benzer bir durum Niğde'de de görülmektedir. Niğde'deki en eski tarihli İslâmi yapı İç Kale'deki Rahmaniye Camii'nin yerinde bulunan *Fatih Camii* idi. Kale Camii³⁰ olarak da bilinen Rahmaniye Mescidi'nin 1747 tarihinde inşa edildiği kabul edilmekte ise de, kitabesinde daha evvelki bir yapının ihya edildiği bildirilmektedir. Söz konusu yapının Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarında *Fatih Camii*³¹ olarak adlandırılması da fetih geleneğini teyid etmektedir. Adı geçen şehirlerde olduğu gibi Türklerin Konya'da da ilk olarak Alâeddin Tepesi'ne yani şehrin merkezine yerleştikleri, buradaki Eflatun Manastırını mescide çevirdikleri bilinmektedir³².

Şehirlerin büyüüp gelişmesi yani kapalı bir kent iken açık bir kent haline gelmesi, XIII. yüzyılın ikinci yarısındaki ticarî gelişmeler³³ ile açıklanmakta ise de, Kayseri belirtilen tarihten bir asır önce sur dışına

²⁴ Uğur Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. Yüzyıl)*, İstanbul 1987, s.41-45, 64-66

²⁵ Mesela Niğde kapalı bir kent idi. XVI. yüzyılda inşa edilen (Mehmet Özkarcı, *Niğde'de Türk Devri Mimarisi*, Ankara 2001, s.87) Hüsameddin Camii'nin "Dışarı Camii" olarak adlandırılması da Niğde'nin bu tarihlere gelinceye kadar surların içinden ibaret kapalı bir kent olduğunu göstermektedir (Ahmet Akşit, "Selçuklular Devrinde Niğde'nin Fiziki Yapısı", *Niğde Tarihi Üzerine*, İstanbul 2005, s.29-31).

²⁶ H. D. Andreasyan, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi (1608-1619)*, İstanbul 1964, s.158 not 5-6

²⁷ Bayram, *Şeyh Evhadü'd-Din*, s.274

²⁸ Yasemin D. Özırmak, *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1992, s.31

²⁹ Ahmet Akşit, "Kayseri Şehrinin Fiziki Dokusunda Cami ve Mescidlerin Yeri", *XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Kayseri'de Bilim ve Din Sempozyumu (30-31 Mayıs 1996)*, Kayseri 1998, s.81-82

³⁰ Besim Darkot, "Niğde", *İA*, IX, s.256

³¹ Özkarcı, *age.*, s.98-101

³² Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s.34, 51

³³ Koray Özcan, "Anadolu-Türk Kent Tarihinden Bir Kesit: Selçuklu Döneminde Anadolu-Türk Kent Model(ler)i", *bilig*, S.38 (2006), s.171

taşmıştı. Mimari eserlerden hareketle bir tarihlendirme yapılacak olursa, Kayseri'deki Kölük/Gülük Mahallesi'nin sur dışındaki ilk mahallelerden olduğu söylenebilir³⁴. Kayseri'nin Alaeddin Keykubad devrinde (1220-1237) surların içinden ibaret³⁵ olduğu, 16. veya 17. yüzyıldan itibaren sur dışına çıkarak ovaya yayıldığı³⁶ bildirilmekte ise de Selçuklular, Danişmendlilerin hâkimiyetine son verip Kayseri'yi ele geçirdiklerinde (1169), sur dışında mahallesi olan bir şehir ile karşılaşmışlardır. Kayseri'de sur dışına çıkılırken Ulu Cami'ye en yakın alanın tercih edildiği görülmektedir. Danişmendliler devrinde inşa edilen Ulu Cami hem dinî hem de ekonomik bakımdan şehrin odak noktasını³⁷ teşkil ettiği için Kölük Mahallesi'nin yeri surların dışında kalacak halkın şehrin merkeziyle olan ilişkisi hesaba katılarak belirlenmiştir. Konya'nın gelişimi ise Bizans'tan devralınan kentsel miras hakkında yeterli bilgi bulunmadığı için tartışmalıdır. Bu tartışmalardan Konya'nın 1221 yılına kadar açık bir kent olduğu, bu tarihte inşa edilen surlar ile kapalı bir kent haline geldiği, XIII. yüzyılın ikinci yarısında bu surların da dışına taşarak tekrar açık bir kent haline geldiği anlaşılmaktadır³⁸. Sivas'ta da Konya'dakine benzer bir durum görülmektedir³⁹. Ankara XIII. yüzyıl başlarında Emir Kızılbaş tarafından inşa ettirilen camii ile sur dışında gelişmeye başlamıştır⁴⁰. Ulus'ta bugünkü Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü civarında inşa edilen Kızılbaş Camii kale kapılarından 900 metre uzakta bulunmaktaydı. Kızılbaş'ın bir Türkmen beyi olduğunu⁴¹ ileri süren Tanyeli onun adı geçen camiyi konar-göçerleri iskâna teşvik edebilmek için⁴² kale

³⁴ Mahallenin kuruluş yıllarındaki ismi bilinmemektedir. Bugün de kullanılan ismini külliye 1335 tarihinde tamir ettiren Kölük Şemseddin'den almıştır (Ahmet Akşit, "Kayseri'de Sur Dışı İskan Kölük / Gülük Mahallesi", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (06-07 Nisan 2000)*, Kayseri 2000, s.1-5).

³⁵ Koray Özcan-Zekiye Yenen, "Anadolu-Türk Kent Tarihine Katkı: Anadolu Selçuklu Kenti (XII. Yüzyılın Başından XIII. Yüzyılın Sonuna Dek)", *Megaron*, V / 2 (2010), s.61

³⁶ Mehmet Somuncu, "Kayseri Şehrinin Kuruluşu ve Gelişmesi", *Ankara Üniversitesi Türk Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.4 (1995), s.135

³⁷ Baykara, "Ulu Camii", s.41

³⁸ Tanyeli, *age.*, s.53, 56; Haşim Karpuz, "Konya'nın Selçuklu Kent Dokusu ve Son Yıllarda Yok Olan Anıtları", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, C.II, Konya 2001, s.2; Mustafa Önge, "Alaeddin Keykubad Dönemi İmar Faaliyetlerinden Konya Şehir Surları Hakkında Karşılaştırmalı ve Sayısal Değerlendirmeler", *I. Alaeddin Keykubad ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri (6-7 Kasım 2008)*, Konya 2010, s.290-291

³⁹ Tanyeli, *age.*, s.59-60

⁴⁰ Rifat Özdemir, "Ankara (Osmanlı Devri)", *DİA*, III, s.206; 1600'de Kızılbaş Mahallesi'nin önde gelenleri, mahallelerinin şehrin kenarında olduğu için "fesadehli"nin orada gecelediğini bildirecek, bunun önlenmesi için Hasan b. Mehmed'in adı geçen mahalleye yiğitbaşı olarak tayin edilmesini istemişlerdi (Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, s.91).

⁴¹ Kızılbaş Bey bir Peçenek Türk'ü idi. Geniş bilgi için bkz. Tuncer Baykara, "Batı Anadolu'da Bir Peçenek Beği: Kızılbaş", *Belleten*, LXII / 235 (1999), s.735-745

⁴² Tanyeli, *age.*, s.89-90

kapılarından uzak sayılabilecek bir alanda inşa ettirdiğini ileri sürmektedir. Tanyeli'nin Ankara için ileri sürdüğü varsayım, kentlerden bazılarının kırsaldan gelen halkın surların dışında kurdukları mahalleler vasıtasıyla geliştiğini göstermektedir. Bazı araştırmacılar Ankara'nın gelişimini Arslanhane (Ahi Şerefeddin) Camii'nden hareketle⁴³ açıklamakta iseler de, söz konusu yapının inşa tarihi tartışmalıdır. Araştırmacılarından bazıları yapının XIII. yüzyılın başlarında⁴⁴ bazıları ise 1289-1290'da inşa edildiğini⁴⁵ belirtmektedirler. Neredeyse bir asra yaklaşan bu farklılıktan dolayı, Ankara'nın sur dışındaki gelişimini adı geçen yapıdan hareketle açıklamak oldukça güçtür.

Mahalle Sayısı

Mahalle sayısı şehirlerin büyüklüklerine göre değişiyordu. Kaynaklarda, Sivas'ta⁴⁶ 10, Kayseri'de⁴⁷ 5, Konya'da⁴⁸ 10-15, Tokat⁴⁹ ve Malatya'da⁵⁰ 1 mahallenin ismi zikredilmekte ise de, isimlerine Osmanlılar devrinde rastlanılan peç çok mahallenin Selçuklular devrinde kurulduğu bilinmektedir. Bu sebeple devrin kaynaklarında geçmemekle birlikte Osmanlı belgelerinde isimlerine rastlanılan Kayseri'deki⁵¹ *Kalenderhâne*, *Neseb Hatun*, *Camii Lala*, *Tâc-ı Kızıl*⁵², Amasya'daki⁵³ *Subaşı*, *Mesudiye*,

⁴³ Sevgi Aktüre, "16. Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler", *Tarih İçinde Ankara*, Ankara 1984, s.27

⁴⁴ Gönül Öney, *Ankara Arslanhane Camii*, Ankara 1990, s.6-7

⁴⁵ M. Zeki Oral, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler Kitabeleri ve Tarihçeleri", *Vakıflar Dergisi*, V (1962), s.53; Osman Uysal, "Ankara Arslanhane Camii Üzerine Bazı Tespitler", *VII. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri (30 Nisan-2 Mayıs 1998)*, Konya 1998, s.212-214

⁴⁶ S. Sadi Kucur, "Selçuklu Şehir Tarihi Açısından Sivas Gök Medrese (Sahibiye Medresesi) Vakfıyesi", *Anadolu Selçuklu Şehirleri ve Uygarlığı Sempozyumu (7-8 Ekim 2008)*, Konya 2009, s.344

⁴⁷ Ahmet Akşit, "Selçuklular Devrinde Kayseri Şehrinin Fiziki Yapısı", *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998)*, Kayseri 1998, s.40

⁴⁸ Baykara, *Konya*, s.49; A. Aktaş Yasa, "Konya'nın Anadolu Selçukluları Dönemi Fiziki Yapısı", *VII. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri (30 Nisan-02 Mayıs 1998)*, Konya 1998, s.238

⁴⁹ "Huruş" Mahallesi" (Saim Savaş, "Tokat'ta Hoca Sünbül Zaviyesi", *Vakıflar Dergisi*, XXIV (1994), s.203).

⁵⁰ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara 1988, s.50

⁵¹ Gökbilgin, *agm.*, s.95-96

⁵² Tâc-ı Kızıl olarak bilinen Esen Kutluğ Anadolu Umumi valisi Zahirreddin Mahmud'un babası idi. Yoğun-burç ile Sultan Hamamı arasındaki mahalle Osmanlılar devrinde Tâc-ı Kızıl Mahallesi olarak bilinmekteydi (Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de XIV ve XV. Yüzyıllarda İki Emir Ailesi Emir Zahirreddin Mahmud ve Emir Şeyh Çelebi", *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri 2001, s.192-193).

⁵³ Kani Kuzucular, "Amasya Kentinin Erken Türk Dönemi Sonunda Oluşan Fiziksel Yapısının İrdelenmesi", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, C.II, Konya 2001, s.80-81

*Yağibasaniye, Pervâne Bey, Karatayı, Sinop'taki*⁵⁴ *Mescid-i Taybuğa, Malatya'daki*⁵⁵ *Atabey* ve Ankara'daki *Kızılbey Mahallesi*'ni⁵⁶ Selçuklu mahallesi olarak kabul etmek mümkündür. Nitekim konuyla ilgili araştırmalarda Sivas'ın⁵⁷ 40, Konya'nın⁵⁸ ise 40-50 mahalleden teşekkül ettiği ileri sürülmektedir. Kayseri'nin de Konya ve Sivas gibi 40-50 mahalleden teşekkül ettiği söylenebilir. Kırşehir ise 8-10 civarında bir mahalleye sahipti. Şehrin fiziki dokusu hakkında pek çok kaydı ihtiva eden Cacaoğlu Vakfiyesi'nde 8 mahallenin ismi zikredilmektedir⁵⁹. Söz konusu vakfiyeden hareketle ileri sürülen bu sayının gerçek olması kuvvetle muhtemeldir. 1526 yılında da yaklaşık olarak 1500-1600 civarında bir nüfus ve 9 mahalleden⁶⁰ ibaret bir şehir ile karşılaşılması, aradan geçen bunca zamana rağmen kentsel gelişmedeki kesintiler⁶¹ sebebiyle Kırşehir'in hiç gelişmediği anlaşılmaktadır. Bundan dolayı XVI. yüzyıl başlarındaki kent ile Selçuklular devrindeki kent arasında büyük bir fark olmadığı ileri sürülebilir.

Mahallelerin Nüfusu ve Büyüklüğü

Mahallelerin nüfusu ve büyüklüğü hakkında kaynaklarda herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Mahallelerin genellikle 10 ila 30 haneden teşekkül ettiği, 40 hanelik sınırı ender aşabildiği⁶² belirtilmekte ise de, Konya'nın⁶³ 60.000, Kayseri'nin⁶⁴ 35-40.000, Sivas'ın⁶⁵ 40.000 civarındaki nüfusunu 150-200 kişinin ikamet ettiği 30-40 hanelik⁶⁶ mahalleler ile açıklamak oldukça güçtür. Her ne kadar adı geçen şehirlerin nüfusu cami / mescid gibi

⁵⁴ Mehmet Ali Ünal, "Tahrir Defterlerine Göre Sinop Şehri", *Osmanlı Devri Üzerine Makaleler-Araştırmalar*, Isparta 1999, s.274

⁵⁵ Tülay Metin, *Türkiye Selçukluları Devrinde Malatya*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2010, s.113-114

⁵⁶ Emine Erdoğan, "Tahrir Defterlerine Göre Ankara Şehri Yerleşmeleri", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, VI / 1 (2005), s.257

⁵⁷ Mustafa Demir, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri*, Sakarya 2005, s.115

⁵⁸ Baykara, *Konya*, s.50; Yasa, *agm.*, s.238

⁵⁹ Ahmet Akşit, "Cacaoğlu Vakfiyesine Göre Kırşehir'de İskân ve Mahalleler", *60. Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprıman'a Armağan*, Ankara 2003, s.119-128

⁶⁰ İlhan Şahin, "Osmanlı Devrinde Kırşehir'in Sosyal ve Demografik Tarihi (1485-1584)", *Türk Kültürü ve Ahilik. XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri (13-15 Eylül 1985)*, İstanbul 1986, s.228-230

⁶¹ Kırşehir'de kentsel gelişmenin kesintiye uğramasına ve nüfus kaybına sebep olan en önemli hadise Ahi Evren ve arkadaşlarının 1261 yılında öldürülmesidir. Geniş bilgi için bkz. Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 1991, s.122

⁶² Tanyeli, *age.*, s.163

⁶³ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul 2004, s.22

⁶⁴ Ahmet Akşit, "Selçuklular Devrinde Kayseri Şehrinin Nüfus ve Etnik Durumu", *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu (11-12 Nisan 1996)*, Kayseri 1997, s.6

⁶⁵ Demir, *Sivas*, s.113

⁶⁶ Baykara, *Konya*, s.50; Demir, *Sivas*, s.119

yapılardan hareketle⁶⁷ elde edildiği için tartışmaya açık⁶⁸ ise de, 1330'lu yıllarda Anadolu'ya gelen İbn Batuta adı geçen şehirlerin büyük⁶⁹ ve kalabalık olduklarını belirtmektedir. Evliya Çelebi'nin Karaman ile ilgili tespitleri de büyük mahallelere işaret etmektedir. Bugün genellikle her mescidin bir mahalleye tekabül ettiği kabul edilmekte ise de, Evliya Çelebi 1671'lerde 32 mahalleden teşekkül eden Karamanda 53 mescid bulunduğunu bildirmektedir⁷⁰. Seyyahın verdiği bu bilgilerden mahallelerde birden fazla mescid olduğu anlaşılmaktadır. Mahallelerin büyük olduğunu düşündürten bir başka husus da bazı mahallelerin Osmanlılar devrinde bölünmesidir. Şüphesiz her şehri kendi şartları içinde değerlendirmek gerekmekte ise de, Kayseri'deki Camii Lala Mahallesi'nin XVI. asır başlarında dört mahalleye bölünmesi⁷¹ bu şehirdeki bazı mahallelerinin, Osmanlılar devrindeki mahallelerden daha büyük olabileceğini düşündürmektedir. 1500 tarihli belgelere göre, Kayserinin 72 hanelik Sultan Camii Mahallesi, 157 hanelik Kölük Camii Mahallesi ve 144 hanelik Lala Camii Mahallesi⁷², büyük bir Selçuklu mahallesinden ne anlaşılması gerektiğine dair bir fikir vermektedir. Adı geçen mahallelerin bu büyüklüğe zaman içinde ulaştıkları öne sürülebilir ise de, Selçuklulardan Osmanlılara geçiş sürecinde Kayseri'de kayda değer bir nüfus artışının olmadığı⁷³, hatta kentsel gelişmenin kesintiye uğradığı bilinmektedir. Kaynaklarda Moğolların şehri yakıp yıktıkları, on binlerce kişiyi öldürdükleri, genç erkekleri ve kadınları esir alıp götürdükleri, şehrin bayındır yerlerini ve binalarını ateşe vererek sıradan ve seçkin kimselerin saraylarını yerle bir ettikleri, yıkık şehri çakallara ve kurtlara sığınak, kartallara ve akbabalara yuva olarak bıraktıkları anlatılmaktadır⁷⁴. Kentsel gelişmenin kesintiye uğraması yanında, adı geçen mahallelerin şehrin fiziki dokusundaki konumları da bu büyüklüğe Selçuklular devrinde ulaştıklarını düşündürmektedir. Sultan Camii Mahallesi şehrin içindeki, Kölük Mahallesi ise şehrin dışındaki ilk mahalle oldukları için diğer mahalleler büyük ölçüde

⁶⁷ Tuncer Baykara, "Saha Araştırmalarının Selçuklu Tarihi Bakımından Ehemmiyeti", *Fırat Üniversitesi Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kolokyumu (21-26 Mayıs 1984)*, Elazığ 1990, s.243-245

⁶⁸ Konuyla ilgili başka bir araştırmada Konya'nın 72.000, Sivas'ın 57.000, Kayseri'nin nüfusu 22.000 civarında hesaplanmıştır. Bkz. Özcan, "Anadolu-Türk Kent Tarihinden Bir Kesit: Selçuklu Döneminde Anadolu-Türk Kent Model(ler)i", s.168

⁶⁹ İsmet Parmaksızoğlu, *İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, İstanbul 1986, s.20, 24, 25

⁷⁰ Metin Tuncel, "Karaman", *DİA*, C.24, s.445

⁷¹ R. J. Jennings, "Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century: a Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon and Erzurum", *International Journal of Middle East Studies*, VII / 1 (1976), s.28

⁷² Gökbilgin, *agm.*, s.96

⁷³ Ahmet Akşit, "Selçuklulardan Osmanlılara Geçiş Sürecinde Kayseri Şehrinin Nüfusu", *Türk Kültürü*, S.451 (2000), s.689-692

⁷⁴ *İbn Bibi*, II, s.74-75; Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, (çev. Ö.Rıza Doğrul), C.II, Ankara 1987, s.542

bunların çevresinde oluşmuştu. Bundan dolayı bu mahallelerin zaman içinde nüfuslarının artması oldukça güçtür. Bazı mahallelerin diğerlerinden daha kalabalık bir nüfus barındırmasına yol açan bir diğer husus da, tekke ve zaviyelerin etrafında kurulan mahallelerde ikamet edenlerin bir takım vergilerden muaf tutulmalarıdır. Osmanlı belgelerinden anlaşıldığına göre, Konya'daki Celâliye (Türbe) Mahallesi'nde ikamet edenler avârız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf tutulmuşlardı⁷⁵. Bu ayrıcalığın Selçuklular devrinden itibaren geçerli olması kuvvetle muhtemeldir. Bir takım vergilerden kurtulmak yanında müridlerin şeyhleriyle aynı mekânı paylaşma⁷⁶ isteği de tekke ve zaviyelerin etrafındaki bazı mahallelerin diğerlerinden kalabalık olmasına yol açmıştır.

Etnik ve Dini Gruplara Göre Mahalleler

Mahalleler etnik ve dini farklara göre ayrılmıştı. Müslümanlar ve gayrimüslimler esas itibariyle kendilerine ait mahallelerde ikamet etmekteydiler. İbn Batuta'nın bildirdiğine Antalya'daki Rumlar, Yahudiler ve Müslümanlar etrafı surlarla çevrili mahallelerde oturuyorlardı⁷⁷. Konya'da Alâeddin Tepesi iki kısma ayrılmıştı. Tepenin kuzeyinde Türkler güneyinde ise Rumlar yaşamaktaydı⁷⁸. Gayrimüslimlerin ikamet ettiği alan yaklaşık olarak 250 kişinin ikamet edebileceği büyüklükteydi⁷⁹. Kayseri'deki gayrimüslimler Sivas Kapısı ile Boyacı Kapısı arasındaki Ayavasil Kapısı⁸⁰ (Kiçi Kapı) civarında, Sivas'takiler *Hamnatyan*, *Hurhuruf* ve *Körfortigos*⁸¹ adındaki üç mahallede, Amasya'dakiler ise *Kertos* Mahallesi'nde⁸² ikamet ediyorlardı. Adı geçen mahallerden bir kısmının Rumlar'a bir kısmının da Ermeniler'e ait olması kuvvetle muhtemeldir. Rum ve Ermeniler arasındaki

⁷⁵ Bu mahalledeki halkın vergi muafiyetine sahip olması diğer mahallelerde yaşayanların aleyhine bir duruma yol açtığı için halk arasında zaman zaman tartışmalar çıkıyordu. Ortadaki adaletsizliği gidermek için Çelebiler ile Konya halkı, Konya'ya takdir edilen vergiyi altı sehime bölüp, birini vakıf mahallelerinin, kalanını ise diğer mahallelerin hissesi olarak kabul etmişlerdi (Muhittin Tuş, *Sosyal ve Kültürel Açından Konya*, Konya 2007, s.171).

⁷⁶ 1330'lu yılların Kayseri'si hakkında bilgi veren İbn Batuta, Emir Ali'nin tekkesine dikkat çekmiş ve tekke mensuplarının her gece burada toplandıklarını bildirmiştir (Parmaksızoğlu, *age.*, s.25).

⁷⁷ Parmaksızoğlu, *age.*, s.6; Tuncer Baykara, "Bir Selçuklu Şehri Olarak Antalya", *Antalya IV. Selçuklu Semineri (Bildiriler)*, Antalya 1993, s.41-42

⁷⁸ Baykara, *Konya*, s.34, 51

⁷⁹ 1650 yıllarında Konya'daki 2000 gayrimüslimden ancak 250'si iç kalede ikamet ediyordu (Hüseyin Muşmal, "1640-1650 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayata Dair Bazı Tespitler", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.20 (2006), s.216).

⁸⁰ Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celaeddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Bellekten*, XII / 45 (1948), s.112

⁸¹ Bayram-Karabacak, *agm.*, s.58

⁸² Refet Yinanç, "Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi Vakfı", *Vakıflar Dergisi*, XV (1982), s.8, 12

problemler⁸³, her iki unsurun Osmanlılar devrinde olduğu gibi Selçuklular devrinde de ayrı mahallelerde ikamet ettiklerini düşündürmektedir.

Bazı mahalleler de ise hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler birlikte ikamet etmekteydiler. Fethi takip eden ilk yıllarda her iki unsurun kendi mahallelerinde ikamet ettikleri karışık mahallelerin zamanla ortaya çıktığı anlaşılmaktadır⁸⁴. Sivas'taki *Subaşı*⁸⁵ Mahallesi ile Kayseri'deki *Münşi Necmeddin* Mahallesi⁸⁶ karışık bir mahalle idi. Yukarıda zikredilen Kertos Mahallesi'nde de mülk sahibi olan Müslümanlara rastlanmaktadır⁸⁷. Mimar Bedreddin Ali, Papaz Arakil, Dokumacı Fart ve Bakkal Hüseyin'in⁸⁸ ikamet ettikleri Sivas'taki mahallede karışık bir mahalle olmalıdır.

Endülüs'ten gelip Konya'ya yerleşenler Mağribliler Mahallesi'nde ikamet ediyorlardı. Bu mahalledeki Mescidü'l-Meğaribe denilen mescidin yanında Mağriblilere ait bir de hanıkah bulunmaktaydı⁸⁹. Memluk Sultanı Baybars 1277 yılında Kayseri'ye geldiğinde Cuma günü camide toplanan halkın bir bölümü aralarında Farsça konuşmaktaydı⁹⁰. Bunların aynı mahallede birlikte oturup oturmadıkları bilinmemektedir.

Sosyoekonomik Bakımdan Mahalleler

Girişte de belirtildiği üzere şehirler siyasî, idarî, ekonomik ve kültürel merkezler oldukları için halk; idareciler, ilim / din adamları, tüccar ve sanatkârlar olmak üzere birbirinden farklı toplumsal tabakalara ayrılmıştı. Toplumsal tabakanın en üstünde yer alan idareciler kentin en varlıklı kesimini oluşturmaktaydılar. Halkın bir bölümü, şehrin çevresindeki topraklarda bağ-bahçe⁹¹ ziraatı ile tarım ve hayvancılık yapmakta idiler. Kayseri'nin dışında Sinaneddin Denceri'ye ait pek çok tarım arazisi vardı⁹².

⁸³ Mesela Ermeni kralı Gagik Anadolu'nun fethinden evvel Kayseri Metropoliti Markos'u Ermenilere hakaret ettiği için öldürtmüştü (Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekaynamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. H. D. Andreasyan, Ankara 1987, s.131-132).

⁸⁴ Kayseri'de böyle bir gelişmenin olduğu görülmektedir. Şehir 1583'de 50 Müslüman, 13 gayrimüslim, 9 karışık mahalleye sahip iken, 1600'de 33 Müslim, 5 gayrimüslim 26 karışık mahalleye sahipti (Surayı Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar*, (çev. Hamit Çalışkan), İstanbul 2009, s.75-76).

⁸⁵ Demir, *Sivas*, s.117; Kucur, *agm.*, s.344

⁸⁶ Celaleddin Karatay'ın Kervansaray için vakfettiği ev keşiş Serkis, Minas ve Simakon'un mülkleriyle sınır idi (Turan, "Karatay Vakfıyesi", s.112).

⁸⁷ Yinanç, "Halifet Gazi", s.12

⁸⁸ Yinanç, "Sivas Abideleri ve Vakıfları", s.39-40

⁸⁹ Mikail Bayram, *Sadru'd-din-i Konevi Hayatı Çevresi ve Eserleri*, İstanbul 2012, s.33, 58

⁹⁰ Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, İstanbul 1985, s.85

⁹¹ Mesela Niğde halkı İzzeddin Keykavus ile Alâeddin Keykubad arasındaki iktidar mücadelesinde bağ ve bahçelerinin durumunu pazarlık konusu yapmışlardı (İbn Bibi, I, s.139).

⁹² Turan, "Karatay Vakfıyesi", s.112-113

Sivas'ın içinde Darür-raha'nın çevresinde⁹³ ve Çarşı Kapısı yakınında bostan vardı. Şehrin dışındaki bahçelerden biri Hoca İshak'a aitti⁹⁴. Fahreddin-i Divdest Konya'nın dışındaki bağdan elde ettiği ürünleri 9.000 dirheme satmış ve ambarlarını buğday ile doldurmuştu⁹⁵. Ahi Muhammed Seyyidâbâdî'nin Konya'nın dışında harmanı vardı⁹⁶. I. Gıyaseddin Keyhüsrev Konya'nın çevresindeki bağ ve bahçelere zarar verdiği zaman halk sıkıntıya düşmüştü⁹⁷. Konya'daki Merendi⁹⁸, Amasya'daki Kertos⁹⁹, Sivas'taki Körfortigos¹⁰⁰ Mahallesi'ndeki bazı evlerde ahır bulunmaktaydı. Bunlar yanında şehir halkı arasında imaretlerden yararlanmak suretiyle hayatını idame ettiren yoksullarda vardı.

Şehir halkının sosyoekonomik durumu konutlardan belli olmaktaydı. Mevlânâ'nın bildirdiğine göre, Konya'daki tacirlerin ve iğdişlerin evleri zanaat erbabının evlerinden, emirlerin sarayları tacirlerin, sultan ve meliklerin köşkleri bunların hepsinden daha yüksek ve büyüktü¹⁰¹. İbn Said'de, Konya'daki evlerin kerpiçten olduğunu, eşraf ve zenginlere ait olan evlerin kireçle badana edildiğini bildirmektedir¹⁰². Konya'da olduğu gibi Kırşehir'deki konutlarda birbirinden farklıydı. Cacabey Mahallesi'ndeki bir konuttan konak, Muhtesib Esed ve Kunduracı Ruzbe Mahallesi'ndeki bazı konutlardan ev¹⁰³ olarak bahsedilmesi de bu yapılarla ikamet edenlerin sosyoekonomik durumları hakkında kabaca bir fikir vermektedir. Ancak şehrin ileri gelenleri ile elinin emeğiyle geçinenlerin aynı mahallede oturup oturmadıkları bilinmemektedir. Bir diğer ifadeyle Altun-aba Medresesi'nin 800 dirhem ücret alan müderrisi ile 60 dirhem ücret alan ferraşının¹⁰⁴ aynı mahallede mi yoksa farklı mahallelerde mi oturduğu tespit edilememektedir. Osmanlılar devrinde olduğu¹⁰⁵ gibi Selçuklular devrinde de, zenginlerle yoksulların genellikle aynı mahallede ikamet ettikleri söylenebilir ise de kent merkezleri ile büyük camilerin çevresindeki mahalleler hali vakti yerinde olanların tercih ettiği yerler olabilir. Konya'daki Ferhuniye

⁹³ İsmet Kayaoğlu, "Rahatoğlu ve Vakfıyesi", *Vakıflar Dergisi*, XIII (1981), s.8

⁹⁴ Bayram-Karabacak, *agm.*, s.54

⁹⁵ Eflâkî, II, s.54

⁹⁶ Eflâkî, I, s.370; Baykara, *Konya*, s.107 not 143

⁹⁷ İbn Bibi, I, s.105

⁹⁸ Bayram-Karabacak, *agm.*, s.39

⁹⁹ Yinanç, "Halifet Gazi", s.8, 12

¹⁰⁰ Bayram-Karabacak, *agm.*, s.58

¹⁰¹ Eflâkî, I, s.208

¹⁰² Tanyeli, *age.*, s.97

¹⁰³ Temir, *Cacaoğlu Vakfıyesi*, s.112-113

¹⁰⁴ Turan, "Şemseddin Altun-Aba Vakfıyesi", s.202

¹⁰⁵ Faroqhi, *age.*, s.180-182

Mahallesi'nin tercih edilen bir mahalle olduğu ileri sürülmektedir¹⁰⁶. Konya'da olduğu gibi Kırşehir'deki Cacabey Mahallesi de tercih edilen bir mahalle olmalıdır. Yukarıda da belirtildiği üzere Cacaoğlu Nureddin'in buraya atanmasından (1261) sonra teşekkül eden bu mahalledeki bir konuttan konak, Muhtesib Esed ve Kunduracı Ruzbe Mahallesi'ndeki bazı konutlardan ise ev olarak bahsedilmesi mahalleler arasında fark olduğunu düşündürmektedir. Konutlar yanında Cacaoğlu Mahallesi'ndeki¹⁰⁷ 3 fırın da bu mahallede ikamet edenlerin sosyoekonomik bakımdan diğerlerinden farklı olduğuna işaret etmektedir.

Mahallelerin Yöneticileri

Fiziki ve sosyal özellikleri yanında mahalle aynı zamanda idarî bir birim, merkezî idarenin bireylerle ilişki kurabilmesini sağlayan bir bağlantı kurumuydu¹⁰⁸. Mahalleler, genellikle bir cami / mescidin etrafında teşekkül ettiği için merkezî idare ile halk arasındaki ilişkiler imamlar tarafından tesis edilmekteydi. İmamlar mahallenin lideri durumundaydılar¹⁰⁹. Devlet tarafından atanan bir imamın görevi, mahalle halkını ibadete teşvik etmek ve mahalledeki vakıf eserlerin imarına özen göstermektir. İmamlar ezan okunduğu halde cemaat toplanmamışsa şeriatın emri icabı sert ve zorlayıcı tedbirlere başvurabilme yetkisine sahipti. Malatya'daki Seyfeddin Sungur Mahallesi'nin imamı Nasreddin Osman isimindeki bir kişi idi¹¹⁰. İmamların yanında şeyhler de önemli roller üstlenmişlerdi. Şehirlerde yaşayanların büyük bir bölümü bir tekke ve zaviye ile bağlantılı oldukları¹¹¹ için imamlar gibi şeyhler de halkı önemli gün ve gecelerde devlete dua ettirmekle görevlendirilmişlerdi¹¹². Mahallenin yönetiminde şeyhler de önemliydi. Mevlânâ'da bir Şeyh-i Mahalle'den¹¹³ bahsetmektedir. Konya'da vuku bulan bir hadiseden imam gibi şeyhlerin de mahalleden sorumlu oldukları anlaşılmaktadır. Eflâkî, Ahi Evren'in ölümünden sonra Taceddin Mutez'in, Hanikah-ı Ziya Ahilerden alarak Çelebi Hüsameddin'e devretmeye çalıştığını fakat Ahi Ahmed'in posta oturma töreni için tekkeye gelenleri

¹⁰⁶ Yasa, *agm.*, s.239; Osmanlılar devrinde Türbe-i Celaliye Mahallesi de tercih edilen bir mahalleydi. Mahallenin tercih edilen bir yer oluşu halk arasında "Türbe önünde evin, Meram'da bağın olsun", şeklinde dile getirilmişti (Muşmal, *agm.*, s.226). Konya'da olduğu gibi Kırşehir'de de Kale'de ev sahibi olmak önemliydi. Halk arasında "Kalede evi Kındam'da bağı olmayana kız verilmez" (C. Hakkı Tarım, *Kırşehir Tarihi Üzerinde Araştırmalar I*, Kırşehir 1938, s.41) sözü meşhurdu.

¹⁰⁷ Temir, *Cacaoğlu Vakfiyesi*, s.112

¹⁰⁸ Tanyeli, *age.*, s.164

¹⁰⁹ Ergenç, *agm.*, s.73

¹¹⁰ Turan, *Resmi Vesikalar*, s.50, 59-60

¹¹¹ 1485 yılında Kırşehir'deki halkın % 28'i, 1526'da ise % 40'ı bir tekke ve zaviye ile bağlantılıydı (Şahin, *agm.*, s.232).

¹¹² Turan, *Resmi Vesikalar*, s.48, 50

¹¹³ Mevlânâ, *Fihî Mâfih*, (çev. Meliha Ülker Tarıkahya), İstanbul 1985, s.144

"Ben bu adamı bu havalide şeyhliğe kabul etmiyorum"¹¹⁴ diyerek kovduğunu bildirmektedir. Tartışma bir tekkeyle ilgili görünmekte ise de, Ahi Ahmed'in bu havalide diyerek Mevlevîlere tepki göstermesinden onun aslında tekkeyle birlikte mahalleye de sahip çıktığı anlaşılmaktadır.

Mahallenin yönetiminde söz sahibi olan diğer yönetici ise İğdiş idi. Büyük Selçuklular devrindeki şehir reisleri¹¹⁵ ile Osmanlılar devrindeki mahalle kethüdasına¹¹⁶ benzetilen İğdişler mahalle halkı ile devlet arasındaki ilişkilerin tesisinde oldukça önemliydi. İğdişlerin *Emir-i Egâdişe*, *Emir-i İğdişan* ve *İğdiş-başı* olarak bilinen liderleri Şehir Divanına esnafın, bir diğer ifadeyle halkın temsilcisi olarak katılmaktaydı¹¹⁷. İğdiş-başı'ya *avâriz* vergisinin taksiminde herkese kudretine göre bir vergi tarh edip, zengin-fakir arasında fark gözetmemesi, kimseyi himaye etmemesi, sanat sahipleri ile zayıfları ezmemesi emredilmiştir¹¹⁸. Bu kayıtlardan da anlaşılacağı üzere her mahallenin İğdişi, halkın sosyoekonomik durumu hakkında İğdiş-başı'yı bilgilendirmekte, onlar da, olağanüstü dönemlerde toplanan vergilerin halka âdil bir şekilde taksim edilmesini sağlamaktaydılar¹¹⁹.

Mahallelerin Donanımı

Her mahallede en azından bir mescid bulunmaktaydı¹²⁰. Cuma namazını belli başlı camilerde¹²¹ kılan mahalleli günlük ibadetlerini de bu mescidlerde yerine getirmekteydi. Yukarıda da belirtildiği üzere Konya'daki Bakırcı Yusuf, Kırşehir'deki Hacı Musa, Malatya'daki Seyfeddin Sungur, Sivas'taki Hoca Zeki, Ereğli'deki Budak, Kayseri'deki Debbaglar mahallesinde bir mescid vardı. Ortalama 7x7 metre boyutlarında olan mescidler, yaklaşık olarak 60-70 kişinin namaz kılabilceği büyüklükteydi. Mescidlerin içinde veya yanında bir de mektep bulunuyordu. Çocuklar, burada ebced hesabı ile bazı duaları öğreniyorlardı¹²².

¹¹⁴ Eflâkî, II, s.133-135

¹¹⁵ Mustafa Demirci, "Anadolu Selçuklularında Şehirlerin Yönetimi", *Anadolu Selçuklu Şehirleri ve Uygarlığı Sempozyumu (7-8 Ekim 2008)*, Konya 2009, s.177

¹¹⁶ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, I, İstanbul 1995, s.19-20

¹¹⁷ Tuncer Baykara, "Selçuklular Devrinde İğdişlik Kurumu", *Belleten*, LX / 229 (1997), s.687

¹¹⁸ Turan, *Resmi Vesikalar*, s.178

¹¹⁹ Baykara, *Konya*, s.102

¹²⁰ Konya'daki Selçuklu devri mescidleri için bkz. Konyalı, *age.*, s.279-572

¹²¹ Memluk Sultanı Baybars ile birlikte 1277 yılında Kayseri'ye gelen Kadı İbnü Abdüzzahir 7 camide Cuma namazı kılındığını bildirmektedir (Sümer, *age.*, s.85). Kadı Ahmed'de, Niğde'de Cuma namazlarının Alâeddin Camii'nde kılındığını bildirmektedir (Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1996, s.342 not 29).

¹²² Baykara, *Konya*, s.87

Mahallede yer alan bir diğer unsur ise dükkânlarıdır. Şehir halkının ihtiyaç duyduğu en önemli temel tüketim maddeleri ekmek ve et olduğu¹²³ için mahallelerde bunların temin edilebileceği fırın ve kasap dükkânları bulunmaktaydı¹²⁴. Aksaray kapısı¹²⁵ ve Bakırcı Yusuf Mahallesi'nde (Konya) 2 dükkân¹²⁶, Karaca Mahallesi'nde (Sivas) kasap ve ekmek dükkânları vardı. Kırşehir'deki Cacabey Mahallesi'nde 3 fırın bulunmaktaydı¹²⁷. Devrin kaynaklarında Sivas'taki Bakkal Hüseyin¹²⁸ ve Ekmekçi Kerasid¹²⁹ ile Amasya'daki Ekmekçi Muhammed'in¹³⁰ ismine rastlanmaktadır.

Mahallelerin İsmi

Mahallelerin büyük bir kısmı ismini kurucuları olan şahıslardan almışlardır. Bu şahıslardan bir kısmı idareci, bir kısmı esnaf, bir kısmı da tarikat erbabı idi. Sivas'ta bir mahalleye şehir ve vilayetin yönetiminde birinci derecede söz sahibi olan *Subaşı*, bir diğerine de *Bahaeddin*¹³¹ ismindeki bir Defterdarın ismi verilmişti. İsmi Konya'da bir mahalleye verilen Fahreddin Arslandoğmuş *emir-i ahur* idi¹³². Kırşehir'deki bir mahalle ise çarşı ve pazarları denetleyen *Muhtesib Esed*'in¹³³ ismini taşıyordu. Kayseri'deki mahallelerden biri *Münşi Necmeddin* diğeri ise *Emir Mahallesi*¹³⁴ olarak bilinmekteydi. Şehir halkının ekseriyetini esnaf ve sanatkârlar oluşturduğu için bazı mahallelere de bunların ismi verilmişti. Kırşehir'deki *Kunduracı Ruzbe*¹³⁵, Konya'daki *Bakırcı Yusuf*¹³⁶ ve *Attar Armağanşah*¹³⁷ mahalleleri bu grubu temsil etmektedir. Mahallelerden bazılarında ise bir meslek grubunun ismi verilmişti. Kayseri'deki mahallelerden biri *Debbağlar* diğeri ise *Külahduzlar* Mahallesi olarak

¹²³ Ahmet Uzun, "Osmanlı Devleti'nde Şehir Ekonomisi ve İaşe", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III / 6 (2005), s.213, 226

¹²⁴ Kayseri'deki fırınlar ve kültürümüzdeki yeri için bkz. Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'nin Eski Mahalle Fırınları", *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri 2001, s.379-382

¹²⁵ Bayram-Karabacak, *agm.*, s.39

¹²⁶ Turan, "Şemseddin Altun-Aba Vakfıyesi", s.208

¹²⁷ Temir, *Cacaoğlu Vakfıyesi*, s.112

¹²⁸ Yinanç, "Sivas Abideleri ve Vakıfları", s.40

¹²⁹ Bayram-Karabacak, *agm.*, s.58

¹³⁰ Yinanç, "Halifet Gazi", s.12

¹³¹ Bayram-Karabacak, *agm.*, s.56, 58

¹³² Osman Turan, "II. İzzeddin Keykavus'a Aid Bir Temlik-nâme", *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Zeki Velidi Toğan'a Armağan*, İstanbul 1950-1955, s.175; Baykara, *Konya*, s.49

¹³³ Temir, *Cacaoğlu Vakfıyesi*, s.113

¹³⁴ Turan, "Karatay Vakfıyesi", s.112

¹³⁵ Temir, *Cacaoğlu Vakfıyesi*, s.113

¹³⁶ Turan, "Şemseddin Altun-Aba Vakfıyesi", s.208

¹³⁷ Bayram-Karabacak, *agm.*, s.39; Baykara, *Konya*, s.49

biliniyordu¹³⁸. *Abdülkerim*¹³⁹, *Hoca Zeki*, *Celal Hüsrev*¹⁴⁰, *Hacı Musa*, *Seyyid Ali* ve *Sadedin Mevdud*¹⁴¹ adındaki şahıslar hakkında bilgi yoktur.

Konya¹⁴² ve Kayseri'deki¹⁴³ *Kalenderhâne* Mahalleleri ile Kırşehir'deki *Şeyh Hemedani*¹⁴⁴ Mahallesi bir tarikat erbabı veya zümresi ile ilgiliydi. Sivas'taki iki mahalle ise medreselerin ismini almıştı. Bunlardan biri *Medrese-i Mübareke Mahallesi*, diğeri ise *Subaşı Medresesi Mahallesi* olarak bilinmekteydi¹⁴⁵. Mahallelerden bir kaç da Türklerden önceki isimleriyle biliniyordu. Sivas'taki *Hamnatyan*, *Hurhuruf* ve *Körfortigos*¹⁴⁶, Amasya'daki *Kertos*¹⁴⁷ bu mahallelerin Türklerden önceki isimleri idi.

Sonuç olarak mahalleler bir cami / mescid ve tekke / zaviyenin etrafında kurulmuştur. Türkler Anadolu'nun fethinden hemen sonra ele geçirdikleri şehirlerde ilk olarak kiliseden çevrilen yapıların çevresine yerleşmişlerdir. Bizanslılar devrinde surların içinden ibaret olan şehirlerin, XII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sur dışına taşığı görülmektedir. Kayseri'deki Kölük / Gülük Mahallesi'nin sur dışındaki ilk mahallelerden olduğu söylenebilir. Mahalle sayısı şehirlerin büyüklüğüne göre değişiyordu. Konya, Kayseri ve Sivas gibi büyük şehirlerin 40-50, Kırşehir gibi küçük şehirlerin ise 10 civarında mahalleden teşekkül ettiği anlaşılmaktadır. Nüfusun mahallelere dağılımına dair kaynaklarda herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. 150-200 kişinin ikamet ettiği, 30-40 hanelik mahalleler nüfus hakkında bir fikir vermekte ise de, Konya ve Kayseri'deki bazı mahallelerin XVI. asırda birkaç mahalleye bölünmesinden Selçuklu mahallelerinin Osmanlı mahallelerinden daha büyük olduğu anlaşılmaktadır. Mahalleler etnik ve dini farklara göre bölünmüştü. Şehirlerin merkezinde ikamet eden gayrimüslimler, fetihten sonra şehrin başka yerlerine iskân edilmişlerdi. Bazı mahallelerde ise Müslümanlarla gayrimüslimler birlikte ikamet ediyorlardı. Sosyoekonomik farklılıkların fiziksel mekânda alt bölgeler oluşturup oluşturmadığına dair kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Ekonomik durumu iyi olanların bazı mahalleleri tercih etmeleri mümkün ise de, zenginlerle yoksulların umumiyetle aynı mahallede birlikte ikamet ettikleri söylenebilir. Devlet tarafından atanan imamlar ile halk tarafından seçildiği anlaşılan iğdişler mahallenin idaresinde söz sahibiydiler. İmamlar,

¹³⁸ Bayram, *Ahi Evren*, s.82; Bayram, *Şeyh Evhadü'd-Din*, s.213

¹³⁹ Turan, II. İzzeddin Keykavus'a Aid Bir Temlik-nâme", s.175; Baykara, *Konya*, s.49

¹⁴⁰ Bayram-Karabacak, *agm.*, s.56, 57

¹⁴¹ Temir, *Cacaoğlu Vakfiyesi*, s.113, 119

¹⁴² Konyalı, *age.*, s.146, 248, 375

¹⁴³ Gökbilgin, *agm.*, s.96

¹⁴⁴ Temir, *Cacaoğlu Vakfiyesi*, s.145

¹⁴⁵ Kucur, *agm.*, s.344-345

¹⁴⁶ Bayram-Karabacak, *agm.*, s.58

¹⁴⁷ Yinanç, "Halifet Gazi", s.8, 12

mahalle halkına dini konularda yardımcı olurken, iğdişler de avarız vergisi başta olmak üzere bir takım ekonomik meselelerde devlet ile halk arasındaki ilişkilerin tesisinde önemli roller üstlenmişlerdi. Mahallelerde bir mescid bulunuyordu. Cuma namazını belli başlı camilerde kılan mahalle halkı, günlük ibadetlerini bu mescidlerde ifa ederken, çocuklarda mekteplerde temel İslami bilgileri alıyorlardı. Bunların yanında hemen her mahallede bir fırın ve dükkân bulunmaktaydı. Halk, ekmek ve et gibi temel tüketim maddelerini şehrin muhtelif yerlerindeki çarşılarla gitmeden ikamet ettiği mahallede temin edebiliyordu.

KAYNAKÇA

- Abul-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, (çev. Ö.Rıza Doğrul), C.II, Ankara 1987, TTK Yayınları.
- Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, I, İstanbul 1995, Cem Yayınevi.
- Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara, 2000, TTK Yayınları.
- Akşit, Ahmet, "Selçuklular Devrinde Kayseri Şehrinin Nüfus ve Etnik Durumu", *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu (11-12 Nisan 1996)*, Kayseri 1997, s.3-12.
- Akşit, Ahmet, "Kayseri Şehrinin Fiziki Dokusunda Cami ve Mescidlerin Yeri", *XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Kayseri'de Bilim ve Din Sempozyumu (30-31 Mayıs 1996)*, Kayseri 1998, s.81-84.
- Akşit, Ahmet, "Selçuklular Devrinde Kayseri Şehrinin Fiziki Yapısı", *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998)*, Kayseri 1998, s.33-45.
- Akşit, Ahmet, "Kayseri'de Sur Dışı İskan Külük / Güçük Mahallesi", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (06-07 Nisan 2000)*, Kayseri 2000, s.1-5.
- Akşit, Ahmet, "Selçuklulardan Osmanlılara Geçiş Sürecinde Kayseri Şehrinin Nüfusu", *Türk Kültürü*, S.451 (2000), s.689-692.
- Akşit, Ahmet, "Cacaoğlu Vakfiyesine Göre Kırşehir'de İskan ve Mahalleler", *60. Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprıman'a Armağan*, Ankara 2003, s.119-128.
- Akşit, Ahmet, "Niğde'nin Selçuklular Devrindeki Nüfusuna Dair", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIII / 36 (2004), s.1-5.

- Akşit, Ahmet, “Selçuklular Devrinde Niğde'nin Fiziki Yapısı”, *Niğde Tarihi Üzerine*, İstanbul 2005, s.25-32.
- Aktüre, Sevgi, “16. Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler”, *Tarihîçinde Ankara*, Ankara 1984, s.1-47.
- Andreasyan, H.D., *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi (1608-1619)*, İstanbul 1984, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları.
- Barkan, Ö. Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I. İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, II (1942),s.279-386.
- Baykara, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Baykara, Tuncer, “Türklerde ve Anadolu'da Şehir Hayatı”, *Tarihte Türk Devletleri*, C.I, Ankara 1987, s.397-406.
- Baykara, Tuncer, “Saha Araştırmalarının Selçuklu Tarihi Bakımından Ehemmiyeti”, *Fırat Üniversitesi Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kolokiyumu (21-26 Mayıs 1984)*, Elazığ 1990, s.243-245.
- Baykara, Tuncer, “Bir Selçuklu Şehri Olarak Antalya”, *Antalya IV. Selçuklu Semineri (Bildiriler)*, Antalya 1993, s.38-43.
- Baykara, Tuncer, “Ulu Camii. Selçuklu Şehrinde İskânı Belirleyen Bir Kaynak Olarak”, *Belleten*, LX / 227 (1996), s.33-57.
- Baykara, Tuncer, “Selçuklular Devrinde İğdişlik Kurumu”, *Belleten*, LX / 229 (1997), s.681-693.
- Baykara, Tuncer, “Batı Anadolu'da Bir Peçenek Beği: Kızıl Beğ”, *Belleten*, LXII / 235 (1999), s.735-745.
- Baykara, Tuncer, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul 2004, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Bayram, Mikail, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 1991.
- Bayram, Mikail, *Şeyh Evhadü'd-Din Hâmid El-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi*, İstanbul 2005, Kardelen Yayınları.
- Bayram, Mikail, *Sadru'd-din-i Konevî Hayatı Çevresi ve Eserleri*, İstanbul 2012, Hikmetevi Yayınları.
- Bayram, Sadi-Karabacak, A. Hamdi, “Sahib Ata Fahrü'd-din Ali'nin Konya İmareti ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, XIII (1981), s.31-61.

- Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul 2000, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çayırdağ, Mehmet, “Kayseri’de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları”, *Vakıflar Dergisi*, S.XIII (1981), s.531-582.
- Çayırdağ, Mehmet, “Kayseri’de Zamanımıza Kadar Gelememiş Olan Bazı Mühim Tarihi Binalar”, *IX. Türk Tarih Kongresi (21-25 Eylül 1981)*, C.II, Ankara 1985, s.717-728.
- Çayırdağ, Mehmet, “Kayseri’de XIV ve XV. Yüzyıllarda İki Emir Ailesi Emir Zahireddin Mahmud ve Emir Şeyh Çelebi”, *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri 2001, s.191-211.
- Çayırdağ, Mehmet, “Kayseri’de Tekke ve Tarikatlar”, *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri 2001, s.358-363
- Çayırdağ, Mehmet, “Kayseri’nin Eski Mahalle Fırımları”, *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri 2001, s.379-382.
- Darkot, Besim, “Niğde”, *İA*, IX,s.253-256.
- Demir, Mustafa, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri*, Sakarya 2005, Sakarya Kitabevi.
- Demirci, Mustafa, “Anadolu Selçuklularında Şehirlerin Yönetimi”, *Anadolu Selçuklu Şehirleri ve Uygarlığı Sempozyumu (7-8 Ekim 2008)*, Konya 2009, s.163-178.
- Eflâkî, *Ariflerin Menkabeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), C.II, İstanbul 1987, Remzi Kitabevi.
- Erdoğan, Emine, “Tahrir Defterlerine Göre Ankara Şehri Yerleşmeleri”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, VI / 1 (2005), s.249-262.
- Ergenç, Özer, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, IV (1984), s.69-78.
- Ergenç, Özer, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları.
- Faroqhi, Suraiya, *Orta Halli Osmanlılar*, (çev. Hamit Çalışkan), İstanbul 2009, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Gökbilgin, Tayyib, “XVI. Asır Başlarında Kayseri Şehri ve Livası”, *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Z. V. Toğan’a Armağan*, İstanbul 1950-1955, s.93-108.

- Göney, Süha, *Şehir Coğrafyası I*, İstanbul 1995, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Göyünç, Nejat, “Hane Deyimi Hakkında”, *İÜ Tarih Dergisi*, S.32 (1979), s.331-348.
- İbn Bibi, *El-Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye*, (çev. Mürsel Öztürk), C.I-II, Ankara 1996, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Jennings, R.J., “Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century: a Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon and Erzurum”, *International Journal of Middle East Studies*, VII / 1 (1976), s.21-57.
- Karpuz, Haşim, “Konya'nın Selçuklu Kent Dokusu ve Son Yıllarda Yok Olan Anıtları”, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, C.II, Konya 2001, s.1-9.
- Kayaoğlu, İsmet, “Rahatoğlu ve Vakfiyesi”, *Vakıflar Dergisi*, XIII (1981), s.1-15.
- Koca, Salim, Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220), Ankara 1997, TTK Yayınları.
- Koç, Yunus, “Anadolu Selçukluları Döneminde Türkiye’de Yerleşme ve Nüfus”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu*, C.I, Ankara 2006, s.241-247.
- Konyalı, İ. Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi*, Konya 1964.
- Köymen, M. Altay, “Türkiye Selçuklularına Dair Yeni Bir Kaynak: El-Veledu's-Şefik”, *Belgeler*, XV / 19 (1993), s.1-22.
- Kuban, Doğan, “Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, *Vakıflar Dergisi*, VII (1968), s.53-73.
- Kucur, Sadi S., “Selçuklu Şehir Tarihi Açısından Sivas Gök Medrese (Sahibiye Medresesi) Vakfiyesi”, *Anadolu Selçuklu Şehirleri ve Uygurluğu Sempozyumu (7-8 Ekim 2008)*, Konya 2009, s.337-349.
- Kuzucular, Kani, “Amasya Kentinin Erken Türk Dönemi Sonunda Oluşan Fiziksel Yapısının İrdelenmesi”, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, C.II, Konya 2001, s.61-82.
- Metin, Tülay, *Türkiye Selçukluları Devrinde Malatya*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2010.
- Mevlânâ, *Fihî Mâfih*, (çev. Meliha Ülker Tarıkahya), İstanbul 1985, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Muşmal, Hüseyin, “1640-1650 Yılları Arasında Konya’da Sosyal ve Ekonomik Hayata Dair Bazı Tespitler”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.20 (2006), s.201-232.
- Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ (Neşri Tarihi)*, C.I, yay. Faik Reşit Unat-Mehmet A Köymen, Ankara 1987, TTK Yayınları.
- Ocak, A. Yaşar, “Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, XII (1978), s.247-270.
- Oral, M. Zeki, “Anadolu’da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler Kitabeleri ve Tarihçeleri”, *Vakıflar Dergisi*, V (1962), s.23-77.
- Öney, Gönül, *Ankara Arslanhane Camii*, Ankara 1990, Kültür Bakanlığı Yay.
- Önge, Mustafa, “Alâeddin Keykubad Dönemi İmar Faaliyetlerinden Konya Şehir Surları Hakkında Karşılaştırmalı ve Sayısal Değerlendirmeler”, *I. Alâeddin Keykubat ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri (6-7 Kasım 2008)*, Konya 2010, s.289-301.
- Özcan, Koray, “Anadolu-Türk Kent Tarihinden Bir Kesit: Selçuklu Döneminde Anadolu-Türk Kent Model(ler)i”, *bilig*, S.38, (2006), s.161-184.
- Özcan, Koray, “Anadolu’da Erken Dönem Türk Kent Morfolojisi Selçuklu Başkenti Konya”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IV / 19 (2011), s.176-189.
- Özcan, Koray-Yenen, Zekiye, “Anadolu-Türk Kent Tarihine Katkı: Anadolu Selçuklu Kenti (XII. Yüzyılın Başından XIII. Yüzyılın Sonuna Dek)”, *Megaron*, V / 2 (2010), s.55-66.
- Özdemir, Rıfat, “Ankara (Osmanlı Devri)”, *DİA*, III, s.204-209.
- Özırmak, Yasemin D., *Tahrir ve Evkafl Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1992, Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yayınları.
- Özkarıcı, Mehmet, *Niğde’de Türk Devri Mimarisi*, Ankara 2001, TTK Yayınları.
- Parmaksızoğlu, İsmet, *İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, İstanbul 1986, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Savaş, Saim, “Tokat’ta Hoca Sümbül Zaviyesi”, *Vakıflar Dergisi*, XXIV (1994), s.199-208.
- Somuncu, Mehmet, “Kayseri Şehrinin Kuruluşu ve Gelişmesi”, *Ankara Üniversitesi Türk Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.4 (1995), s.127-146.

- Sümer, Faruk, *Yabanlu Pazarı*, İstanbul 1985, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Şahin, İlhan, “Osmanlı Devrinde Kırşehir’in Sosyal ve Demografik Tarihi (1485-1584)”, *Türk Kültürü ve Ahilik. XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri (13-15 Eylül 1985)*, İstanbul 1986, s.227-233.
- Şimşirgil, Ahmet, “XVI. Yüzyılda Amasya Şehri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XI (1996), s.77-109.
- Tanyeli, Uğur, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. Yüzyıl)*, İstanbul 1987, İstanbul Teknik Üni. Mimarlık Fakültesi Yay.
- Tarım, Cevat Hakkı, *Kırşehir Tarihi Üzerinde Araştırmalar I*, Kırşehir 1938, Kırşehir Vilayet Matbaası.
- Temir, Ahmet, *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara 1989, TTK Yayınları.
- Tuncel, Metin, “Karaman”, *DİA*, C.24, s.444-447.
- Turan, Osman, “Selçuk Devri Vakfiyeleri I-Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı”, *Belleten*, XI / 42 (1947), s.197-237.
- Turan, Osman, “Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celaleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeler”, *Belleten*, XII / 45 (1948), s.17-173.
- Turan, Osman, “II. İzzeddin Keykavus’a Aid Bir Temlik-nâme”, *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Zeki Velidi Toğan’a Armağan*, İstanbul 1950-1955, s.157-176.
- Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara 1998, TTK Yayınları.
- Turan, Osman, “Süleyman-şah”, *İA*, XI, 201-219.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1996, Boğaziçi Yayınları.
- Tuş, Muhittin, *Sosyal ve Kültürel Açından Konya*, Konya 2007, Tablet Yayınları.
- Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. H. D. Andreasyan, Ankara 1987, TTK Yayınları.
- Uysal, Osman, “Ankara Arslanhane Camii Üzerine Bazı Tespitler”, *VII. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri (30 Nisan-2 Mayıs 1998)*, Konya 1998, s.207-225.

- Uzun, Ahmet, “Osmanlı Devleti’nde Şehir Ekonomisi ve İaşe”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III / 6 (2005), s.211-235.
- Ünal, Mehmet Ali, “Tahrir Defterlerine Göre Sinop Şehri”, *Osmanlı Devri Üzerine Makaleler-Araştırmalar*, Isparta 1999, s.268-276.
- Yasa, Azize Aktaş, “Konya’nın Anadolu Selçukluları Dönemi Fiziki Yapısı”, *VII. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri (30 Nisan-02 Mayıs 1998)*, Konya 1998, s.231-259.
- Yinanç, Refet, “Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi ve Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, XV (1982), s.5-22.
- Yinanç, Refet, “Sivas Abideleri ve Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, XXII (1991), s.15-42.